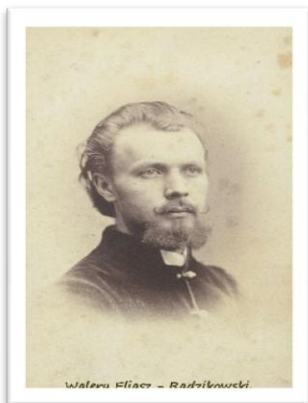

Tatry na starej fotografii.

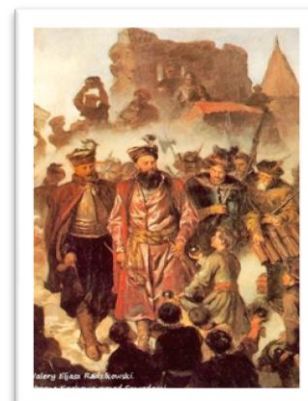
WALERY ELJASZ - RADZIKOWSKI.

Postacią równie wyjątkową i jedyną w swoim rodzaju podobnie jak ksiądz Józef Stolarczyk, doktor Tytus Chałubiński czy Władysław hrabia Zamoyski był Walery Eljasz - Radzikowski.

Data narodzin Walerego Eljasza - Radzikowskiego nie jest dokładnie znana. Przypuszcza się, że przyszedł on na świat w 1840 lub 1841 roku w Krakowie. Faktem jest jednak, że pochodził on z rodziny artystów – jego ojciec był malarzem, brat Władysław rzeźbiarzem, a siostra Maria realizowała się w malarstwie, koronkarstwie i sztuce stosowanej. Malarz i grafik, autor przewodników tatrzańskich, wytrwały popularyzator Tatr i Zakopanego, wybitny działacz Towarzystwa Tatrzańskiego. Przyczynił się on także do założenia Straży Ochrony Przyrody, której głównym celem było ocalenie od zagłady kozic i świstaków – przedstawicieli górskiej przyrody zagrożonych wyginięciem w XIX wieku.

Prawie całe życie używał nazwiska pojedynczego Eljasz, a dopiero w ostatnich latach podwójnego. W 1856 roku Walery rozpoczął studia w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych, gdzie doskonalił warsztat pod czujnym okiem Władysława Łuszczkiewicza. Być może właśnie od swojego nauczyciela przejął młody artysta zainteresowanie malarstwem historycznym oraz sztuką pejzażu. Wiadomo natomiast, że dzięki Łuszczkiewiczowi zainteresował się zabytkami Krakowa, które później niejednokrotnie rysował oraz malował. W późniejszych latach na twórczość Eljasza-Radzikowskiego miała wpływ także przyjaźń z Józefem Ignacym Kraszewskim, który pobudził wyobraźnię artysty tematyką historyczną.

Spod skrzydeł Władysława Łuszczkiewicza młody malarz wyleciał aż do Monachium, gdzie kontynuował naukę oraz jako rekonwalescent po tyfusie z polecenia Rządu Narodowego udzielał pomocy ochotnikom wyrażającym chęć walki w Powstaniu Styczniowym. Brak poparcia idei wyjazdu ze strony rodziny zmusił artystę do szukania źródła utrzymania. W czasie wolnym od nauki kopiował on malowidła dawnych mistrzów z monachijskiej Pinakoteki i sprzedawał je za drobne sumy. Z tego okresu pochodzi pierwszy obraz olejny Walerego Eljasza - Radzikowskiego, który przesiąknięty jest drugą pasją malarza – historią Polski. Dzieło to nosi tytuł „Stefan Czarniecki zawiązujący Konfederację Tyszowiecką”. Po powrocie do Krakowa

Tatry na starej fotografii.

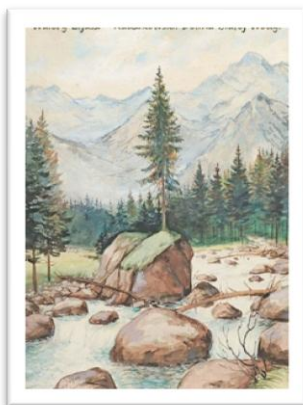
w 1866 r. był nauczycielem rysunków w różnych szkołach, m.in. w Gimnazjum św. Anny w latach 1872 - 1891.

W swej twórczości malarskiej i graficznej zajmował się głównie tematyką historyczną oraz przeszłością i zabytkami Krakowa, ale także malarstwem sakralnym. Malował obrazy, które zdobią wnętrza kościołów w Skawinie, Libiążu Wielkim, Kętach, Muszynie, Ujanowicach i Mikuszowicach. Dwa z nich znajdują się też w świątyniach w Dobrkowie i Nowym Sączu – są to dzieła znane jako „Wniebowzięcie Marii Panny” oraz obraz św. Zyty. W 1871 r. namalował freski w nowym kościele w Chochołowie, a w 1898 r. obraz olejny św. Andrzeja do kościoła w Zakopanem. Ilustrował też książki i czasopisma, projektował teatralne kostiumy i dekoracje. Od 1856 r. wystawiał swoje dzieła głównie w Krakowie i Warszawie, ale także we Lwowie i Wiedniu.

Datą przełomową w życiu i twórczości Walerego Eljasza - Radzikowskiego był rok 1860. Wtedy to właśnie młody artysta, w towarzystwie dwóch malarzy – Aleksandra Kotsisa i Karola Sagnowskiego udał się na wędrowkę po beskidzkich szlakach. Na początku sierpnia Walery Eljasz - Radzikowski stanął na szczycie Babiej Góry, skąd rozciąga się rozległy widok na Tatry. Od tego czasu najwyższe polskie góry stały się jego pasją oraz niewyczerpanym źródłem natchnienia.

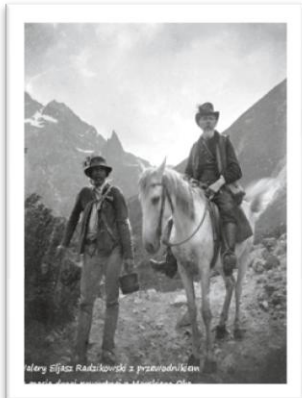
Już w latach młodości odczuwał nieprzeparty pociąg do gór. W Zakopanem pojawił się po raz pierwszy 30 lipca 1861 roku i już w dwa dni później stanął na przełęczy Zawrat. Nie zachowało się zbyt wiele informacji o przebiegu tej wyprawy. Wiadomo jedynie, że artysta podziwiał urzekający piękny krajobraz Morskiego Oka oraz wędrował po Tatrach, w których nie wyznaczono jeszcze szlaków turystycznych. W późniejszym czasie miłośnicy gór korzystali z przewodników autorstwa Walerego Eljasza - Radzikowskiego, lecz w 1861 roku jedynym źródłem informacji dostępnym dla młodego malarza był przewodnik wywodzący się z miejscowej ludności. Pamiątką po pierwszym pobycie w Tatrach był rysunek przedstawiający widok Czarnego Stawu Gąsienicowego, Zawratu i Giewontu.

W roku 1862 penetrował południową, wtedy jeszcze węgierską stronę Tatr. Zwiedził Smokowiec i konno dotarł do Doliny Wielickiej. Od samego początku ze wszystkich swoich wycieczek sporządzał skrupulatne notatki, szkicował pejzaże, dokumentował życie górali, rysował postacie przewodników i turystów. Można go nazwać bez wątpienia „kronikarzem” pionierskiej epoki poznawania Tatr. Trwałą sławę zdobył swoją działalnością pisarską, artystyczną i społeczną związaną z Tatrami.

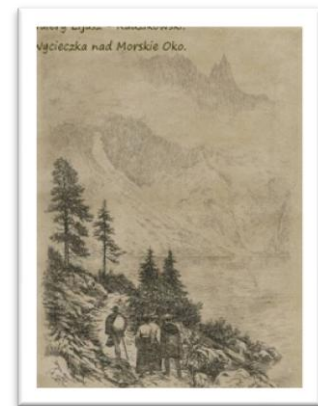
Tatry na starej fotografii.

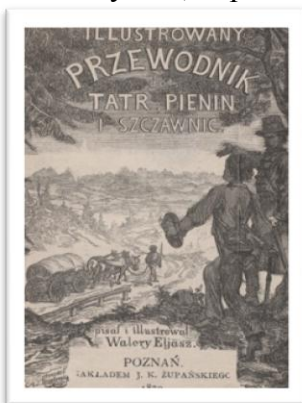
W 1864 roku Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych zakupiło od artysty „Zdobycie Wolmaru na Szwedach pod dowództwem Jakuba Potockiego”. Za uzyskane w ten sposób środki Eljasz-Radzikowski udał się w podróż do Niemiec, a później także Belgii, Francji Włoch i Austrii. Dzięki odbyciu międzynarodowej wyprawy miał on okazję zapoznać się z owocami twórczości najwybitniejszych malarzy europejskich.

W Tatry powrócił ponownie w roku 1866. Wtedy to szybko stał się zapalonym turystą i przez następne lata zdobył wszystkie dostępne wówczas szczyty i przełęcze i to w latach, kiedy nie były jeszcze często odwiedzane, np. Świnica, Lodowy Szczyt, Gerlach. Kilka większych wycieczek odbył z doktorem Tytusem Chałubińskim, z którym się przyjaźnił, m.in. w 1875 r. byli na Gerlachu. W 1896 r. w towarzystwie Jana Kasprowicza i innych osób był na kilkudniowej wycieczce, w czasie której zwiedzano Ciemnosmreczyńskie Stawy i przechodzono przez Ciemne Smreczyny, co niewątpliwie zainspirowało Kasprowicza do napisania poematu „Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach”.

Walery Eljasz - Radzikowski chodził po Tatrach w epoce, kiedy wśród turystów polskich było regułą odbywać wycieczki pod wodzą przewodników góralskich. Jego przewodnikami bywali m.in.: Jan Gąsienica - Gładczan, Maciej Sieczka, Szymon Tatar, Jędrzej Wala starszy, Bartłomiej Obrochta.

Już od 1861 r. rysował i malował widoki tatrzańskie i typy góralskie, a także prowadził zapiski. Pierwsze jego publikacje tatrzańskie to drzeworytnicze podobizny trzech słynnych przewodników tatrzańskich: Jędrzej Wala starszy, Maciej Sieczka i Szymon Tatar. Od 1870 ogłaszał już własne artykuły i książki o tematyce tatrzańkiej i podtatrzańkiej, ozdabiając je własnymi rysunkami, drzeworytami, litografiami lub miedziorytami, a później także własnymi fotografiami. Swoje spostrzeżenia i przemyślenia z odbytych wycieczek publikował w tak poczytnych czasopismach jak „Kłosy” i „Biesiada Literacka”, ilustrując je własnymi szkicami i rysunkami. Publikował również swoje artykuły w „Pamiętniku Towarzystwa Tatrzańskiego”.

W tymże 1870 roku opublikował najważniejsze dzieło swojego życia, a mianowicie „Ilustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic”, którego popularność była tak wielka, że do roku 1900 doczekał się dalszych pięciu kolejnych wydań. Przewodnik ten, chociaż w ostatnich swych wydaniach nie we wszystkim nadążał za szybkim rozwojem ówczesnej turystyki, był przez blisko pół wieku bardzo popularny, odgrywając doniosłą rolę

w budzeniu zamiłowania do wycieczek w Tatry i na Podtatrze i przyczyniając się wydatnie do spopularyzowania Zakopanego i góralszczyzny w społeczeństwie polskim. Stał się on po

Tatry na starej fotografii.

1870 roku turystyczną „biblią” wprowadzającą w Tatry kilka pokoleń miłośników górskich wypraw i wycieczek.

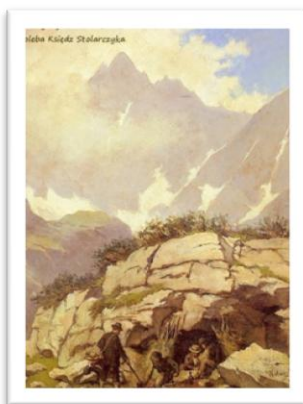
Drugą z kolei tatrzańską książką Walerego Eljasza - Radzikowskiego były „Szkice z podróży w Tatry”, ozdobione miedziorytami według rysunków autora. Poczynając od 1870 r. ogłosił w czasopiśmie trzech zaborów liczne opisy swych wycieczek tatrzańskich, przeważnie przez siebie ilustrowane, np.: „Świnica, najwyższy szczyt w Tatrach Polskich”, „Szkice z podróży w Tatry”, „Wycieczka do Morskiego Oka przez Zawrat”, „Obrazek z podróży w Tatry”, „Wycieczka na Gerlach, szczyt najwyższy w Tatrach”, „Krzyżne” i wiele innych.

W czasie sporu granicznego o Morskie Oko napisał rozprawę „O nazwie Morskiego Oka w Tatrach”, także po niemiecku i węgiersku oraz drugą pt. „Spór o granice w Tatrach”. Ważne dla dziejów turystyki tatrzańskiej jest jego „Wspomnienie o schroniskach nad Morskim Okiem”. Tematem jego licznych artykułów były też wypadki w Tatrach, zmarłe osoby zasłużone dla Tatr, wiatr halny, rysie w Tatrach, przewodnictwo tatrzańskie. Pisał też o zabytkowym kościele w Dębnie, o stylu zakopiańskim, o komunikacji na Podtatrzu i kilkakrotnie przypominał społeczeństwu o dziejach Chochołowa, zwłaszcza o Powstaniu Chochołowskim w 1846 r.

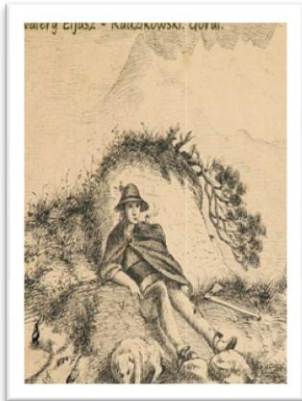
Tatrzańskie prace malarskie i graficzne Walerego Eljasza - Radzikowskiego to osobny, wielki rozdział jego twórczości artystycznej, obejmujący krajobrazy, panoramy, studia rodzajowe z życia górali i turystów i portrety. Są to obrazy olejne, akwarele, rysunki, drzeworyty, miedzioryty, akwaforty. Bardziej znane jego tatrzańskie obrazy olejne, tylko częściowo zachowane w muzeach, to m.in.: Zagroda tatrzańska, Pasterze tatrzańscy, Z życia w Tatrach, Koleba ks. Stolarczyka, Dolina Kościeliska, Przewodnik tatrzański w drodze na Polski Grzebień, Widok Giewontu od Zakopanego, Morskie Oko, Widok z Rusinowej Jaworzyny, Kłusownik w Tatrach, Sabała na wierchu grający, Dudarz karpacki, Rysy z grani we Wysokiej, Targ w Zakopanem, Bacówka w Tatrach, Boginka tatrzańska, Zbójnicy tatrzańscy, Czarny Staw Gąsienicowy, Rysy i Waga, Juhas z owcami, Góralka z obońkami.

Nie mniej liczne są jego akwarele o różnorodnej tematyce tatrzańskiej i podtatrzańskiej. Np. wysoko ceniony „Kościół w Chochołowie” i niezliczone rysunki, które tylko częściowo były reprodukowane w jego własnych i obcych pracach drukowanych. Dużo jego ilustracji tatrzańskich wydano też osobno w czasopiśmie, na pocztówkach, papierze listowym i kalendarzach, również jako winiety lub karty tytułowe na dawnych

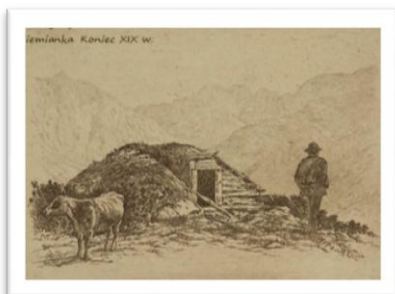
Tatry na starej fotografii.

legitymacjach członkowskich TT. Na pocztówkach ukazały się różne serie, np. sceny z życia turystów, albo z okazji wygrania sporu granicznego o Morskie Oko, czy barwne serie jak Tatry i Baśń tatrzańska.

Pośmiertnie liczne ilustracje Walerego Eljasza - Radzikowskiego również były i nadal są reprodukowane lub kopiowane w różnych publikacjach, m.in. na ozdobę okładek i na ekslibrisach, nieraz z przemilczaniem autorstwa. Rysował też mapy Tatr do swych przewodników. Należał do wcześniejszych fotografów tatrzańskich, już od 1890 r. zbiór jego zdjęć, a zachowało się kilkaset, stanowi bezcenny materiał dokumentalny, dokładnie opisany i datowany przez autora. Dodać trzeba, że tylko w małym stopniu wykorzystano dotąd w druku spuściznę po Walerym Eljaszu przechowywaną w różnych zbiorach muzealnych: rysunki, tzw. raptularze tatrzańskie (notatniki z zapiskami i szkicami, także akwarelkami), obfita korespondencja, pamiętniki.

Poza działalnością pisarską i artystyczną nie mniej ważna była działalność społeczna Walerego Eljasza - Radzikowskiego. Był jednym z założycieli i najbardziej zasłużonym działaczy Towarzystwa Tatrzańskiego. W okresie od 1877 r. do 1905 r. pracował bezinteresownie w jego zarządzie przez 18 lat. Organizował przewodnictwo tatrzańskie i straż ochrony przyrody, wytyczał nowe ścieżki turystyczne i dozorował ich budowy, jako pierwszy w Tatrach Polskich osobiście znakował farbą szlaki turystyczne, takie jak: szlak z Jaszczurówki przez Waksmundzką Polanę do Roztoki, szlak Doliną Jaworzynki na Halę Gąsienicową oraz zejście ze Świnicy na przełęcz Zawrat. Czuwał nad schroniskami, opiekował się zakopiańskim kasynem Towarzystwa Tatrzańskiego, gdzie był jego gospodarzem i bibliotekarzem, współpracował przy redagowaniu „Pamiętnika TT” i nowej mapy Tatr wydanej przez Towarzystwo Tatrzańskie. Mieszkając każdego lata w Zakopanem, brał udział w licznych pracach społecznych, dotyczących najróżniejszych lokalnych spraw, m.in. od 1891 r. brał udział w redagowaniu czasopism zakopiańskich: „Gazety Zakopiańskiej” i „Przeglądu Zakopiańskiego”. Przez wiele lat był w Zakopanem postacią dobrze znaną i popularną. Górale zwali go Helijos.

Także poza Zakopanem i Tatrami Walery Eljasz - Radzikowski był bardzo czynny. Napisał i zilustrował szereg prac z dziedziny historii kultury i dawnych dziejów Polski. Przyjaźnił się i współpracował z wieloma wybitnymi Polakami, np. z Józefem Ignacym Kraszewskim, który mu pomógł przy druku pierwszego wydania przewodnika

Tatry na starej fotografii.

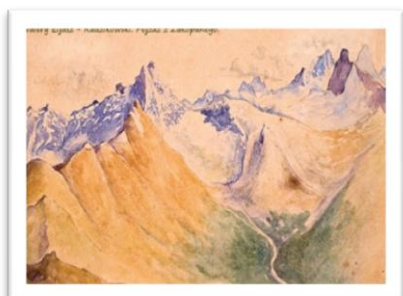
tatrzańskiego, z Tytusem Chałubińskim, z Janem Kasprowiczem. Sprowadził w Tatry Polskie pierwsze wycieczki Czechów, w 1897 r. ilustrował pierwszą czeską książkę o Tatrach Karola Droža pt. „Tatry”.

Walery Eljasz był w Zakopanem postacią bardzo popularną i szanowaną zarówno wśród gości, jak i miejscowych górali. O sławie jaką się cieszył świadczył chociażby fakt, że w 1876 roku, podczas uroczystości poświęcenia kamienia węgielnego pod jego dom, zgromadzili się na Krupówkach prawie wszyscy mieszkańcy Zakopanego. Doniosłość tego wydarzenia podkreślał występ orkiestry górniczo – hutniczej z Kuźnic. Był pierwszym „gościem”, turystą i letnikiem, który w Zakopanem zbudował sobie dom. Stał on przy Krupówkach, a zaprojektował go jego brat Stanisław. Po sprzedaży w 1881 r. tego małego domku postawił w latach 1881 -1883 dom piętrowy, „Eljaszówka”, przy ul. Stara Polana, a przy nim w latach 1890 - 1891 jeszcze jeden mały domek. Oba te domy projektował także brat Stanisław. Tylko ten ostatni zachował się do dziś.

Po roku 1900 jego stan zdrowia zaczął się nagle pogarszać. 22 marca 1905 roku nagle zmarł. Pochowano go na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, gdzie ostatni hołd złożyli mu przedstawiciele czterech pokoleń przewodników góralskich składając na grobie wieniec z kosodrzewiny z napisem „Ojcu swemu i obrońcy”.

Walery Eljasz - Radzikowski należy do osób najbardziej zasłużonych w rozwoju polskiej turystyki tatrzańskiej i rozwoju Zakopanego. W piśmiennictwie tatrzańskim zajmuje jedno z czołowych miejsc. Jego twórczość graficzna i malarska odegrała niegdyś doniosłą rolę w popularyzowaniu tak mało wówczas znanych Tatr i Zakopanego, a dzisiaj stanowi niezwykle cenny materiał dokumentalny. Do „legendarnych” postaci tatrzańskich takich jak Stolarczyk, Chałubiński, Sabała, Klimek Bachleda, trzeba dołączyć również i postać Walerego Eljasza - Radzikowskiego.

„I cóż te Tatry mają tak cudownie przyciągającego do siebie, że się za nimi tęskni, jakby za ukochaną osobą? Jakaż siła zwabia tam ludzi najrozmaitszego zatrudnienia, usposobienia, płci i wieku? Uczni, badacze przyrody, artyści, poeci, miłośnicy pięknej natury dążą do Tatr, jakby do skarbnicy dziwów, a wracają stamtąd owiani urokiem niepojętym dla tych, co tam nie byli.

Pierwszą i główną przyczyną uroku Tatr jest piękność natury całą potęgą oddziaływającej na duszę człowieka. Drugą przyczyną przywiązania się do tych gór jest charakter ich mieszkańców. Serdeczność, szczerłość, prostota z uprzejmością, gościnność, uczynność, a nade wszystko uczciwość,

Tatry na starej fotografii.

zmuszają pokochać górali Nowotarskich. Dalszym czynnikiem lgnienia do Tatr jest siła odżywcza wiecznie świeżej, młodej przyrody, nieujętej w niewolniczą służbę dla człowieka; tam czuje się człowiek jakby sam w cztery oczy z najukochańszą istotą, która go darzy wzajemnością, racząc wielbiciela wszystkimi swymi wdziękami”.

Cytowany fragment pochodzi z pierwszego wydania „Ilustrowanego przewodnika do Tatr, Pienin i Szczawnic” autorstwa Walerego Eljasza Radzikowskiego wydanego w 1870 roku w Poznaniu i chyba najlepiej oddaje emocjonalny stosunek autora do pasji jego życia, jaką stanowiły Tatry. W epoce odkrywania i poznawania Tatr jaką była druga połowa XIX wieku przewodnik Walerego Eljasza był nieodłącznym elementem wyposażenia każdego badacza czy turysty zwiedzającego Tatry. Stanowił on swego rodzaju „biblię” w literaturze przewodniczej tego okresu, na której wychowało się kilka pokoleń miłośników Tatr.

Jacek Ptak.

Bibliografia:

1. Zofia Radwańska-Paryska, Witold Henryk Paryski, Wielka Encyklopedia Tatrzańska, Wydawnictwo Górskie, Poronin 2005.
2. Walery Eljasz, Ilustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic, Poznań 1870.
3. Walery Eljasz, Szkice z podróży w Tatry, Poznań–Kraków, 1874.
4. Maciej Pinkwart, Zakopiańskim szlakiem Walerego i Stanisława Eljaszów, Warszawa–Kraków 1988.
5. Krzysztof Pisera, Jak dawniej po Tatrach chadzano, Tatrzański Park Narodowy, Zakopane 2013.
6. Jarosław Skowroński, Dawno temu w Tatrach, Wydawnictwo Galaktyka, Łódź 2003.
7. Eugeniusz Janota, Przewodnicy Zakopiańscy, [w:] Kłosa nr 74-75, Warszawa 1866.
8. Małopolska Biblioteka Cyfrowa.: www.mbc.malopolska.pl
9. Cyfrowa Biblioteka Narodowa.: www.polona.pl
10. Narodowe Archiwum Cyfrowe.: www.nac.gov.pl
11. Polska na fotografii.: www.fotopolska.eu